

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

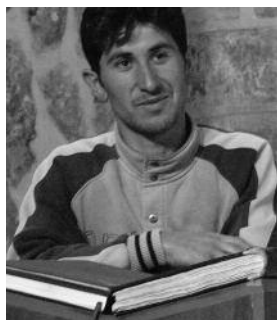
JAARGANG 56

NUMMER 4

AUG-SEPT-OKT 2009

- 3 Oekraïense crisisvariant –**
Klaus van der Grijp
- 6 Georgië: politiek en godsdienst –**
Lela Khachidze en Mariam Mgebrishvili
- 9 Grote belang van iconen –**
Paul Brenninkmeijer
- 12 Maria Geboorte – Meditatie**
- 14 Drie Septuagintvertalingen –**
Leo van Leijsen
- 17 Bezoek aan Tur Abdin –**
Jan Schukkink

De zoon van de *mukhtar* (burgemeester) van Ayinvert in Turkije leidt kerkmensen uit Twente rond in de imposante 'kasteelkerk' van dit Syrisch-orthodoxe dorp. (Foto: J. Schukkink)

- 20 Patriarch van Alexandrië in Cairo –** *Leo van Leijsen*
- 21 Korte berichten**
- 23 Liturgieagenda**

Weet hebben van de geschiedenis van je vaderland en de kerk waartoe je behoort, kan behulpzaam zijn om gebeurtenissen in het heden te plaatsen en te begrijpen. Klaas van der Grijp schrijft in deze Pokrof over crisis in Oekraïne. Niet alleen financieel en economisch. Hij gaat ook in op de geringe rol van de kerken in het crisisdebat. Er is nog veel te doen voor de Oekraïense kerken. Dat ook in Georgië geschiedenis, politiek en kerk niet los van elkaar te denken zijn, blijkt uit het artikel van prof. Khachidze en Mariam Mgebrishvili. Vertrekkend vanuit de historie geven zij hun visie op het huidige Georgië. Politiek, godsdienst, etniciteit en een gegroeide mentaliteit spelen een bepalende rol. Leo van Leijsen vertelt over Alexandrië, een plaats met een bewogen geschiedenis en één van de vijf 'oude' patriarchaten. Naar deze plaats is ook de 'Bijbel van Alexandrië' genoemd; over drie recente Septuagintvertalingen en hun belang voor de oecumene is in deze Pokrof de nodige informatie te vinden. Begin mei bracht een aantal kerkmensen een bezoek aan Turkije. Ze bezochten daar plaatsen die verwijzen naar ontstaan en aanwezigheid van christenen. Jan Schukkink analyseert en vertelt van zijn ervaringen. Paul Brenninkmeijer schrijft over het grote belang van iconen. In zijn artikel gaat hij in op de fysieke verering ervan en geeft daar een filosofische reflectie op. Het Geboortefeest van de Theotokos is 8 september en daarom krijgt de icoon van dit feest uitleg.

De redactie wenst u veel genoeg en inspiratie bij het lezen van Pokrof.

Dolf Langerhuizen,
hoofdredacteur.

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel.
073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

De Oekraïense Crisisvariant

Oekraïne wordt bedreigd door een veelvoudige crisis. Het gaat, zoals overal elders in de wereld, om een financiële en economische crisis: het bankwezen komt in de problemen, de industriële productie wordt verlamd en honderdduizenden verliezen hun baan. Maar in het geval van Oekraïne zijn er nog andere factoren in het spel.

Het land heeft sinds achttien jaar geprobeerd de sprong te maken van een autoritair geregeerde Sovjetstaat naar een moderne democratie. Evenwel, de polsstok was te kort, Oekraïne is in het moeras terechtgekomen. De politieke structuur is zo ondoorzichtig geworden, dat niemand meer weet wie het eigenlijk voor het zeggen heeft. Onder Leonid Koetsjma, van 1996 tot 2004, was er sprake van een presidentiële democratie. De president benoemde de ministers en had het recht hen te ontslaan. De verkiezingen van 2004 gingen gepaard met een grondwetswijziging richting parlementaire democratie. Koetsjma's opvolger, Viktor Joesjtsjenko, moest die wijziging aanvaarden, of hij

Oekraïense burgers staan in maart jl. in de rij om geld van de bank te halen.

wilde of niet. Maar het nieuwe constitutionele model bleef halverwege steken: de president behield een deel van zijn bevoegdheden, andere kwamen aan het parlement en aan de premier. Er traden zelfs overlappings op, waarbij zowel president als premier hun zeggenschap konden claimen. Dit systeem was misschien werkbaar geweest als beiden op één lijn hadden gezeten. Dit is nu niet het geval en de regering mist iedere slagvaardigheid.

Persoonlijke belangen én malaise

Bijkomend probleem is dat vele van de 450 parlementsleden persoonlijke economische belangen hebben en zich dus niet onbevooroordeeld voor het algemeen belang inzetten. Een gezamenlijk masterplan bedenken om de crisis het hoofd te bieden – dat zit er voor Oekraïne niet in. Een andere omstandigheid die dit land zo bijzonder maakt, is dat hypotheeken en andere leningen door de banken in dollars worden verstrekt, terwijl werknemers hun salarissen in de nationale munteenheid, in *hryvna's*, ontvangen.

Dit systeem werkte zolang de koers van de hrivna stabiel was. Toen die echter ten gevolge van de financiële crisis 40 tot 50% in waarde daalde, konden vele debiteurs hun rente en aflossingen niet langer opbrengen. Honderden bijna nieuwe auto's werden op de parkeerplaatsen van de banken neergezet, duizenden flatwoningen werden ontruimd. Op alle niveaus vielen er ontslagen - en bij de metro-stations zie je vandaag mensen, die kennelijk een beter emploi gewend waren, sigaretten en prullaria verkopen. Ongeveer vier en een half miljoen Oekraïners hadden de afgelopen jaren een baan in het buitenland gevonden: in Rusland of ergens in het westen. Van degenen die daar nu ontslagen zijn, zijn er honderdduizenden in arren moede gerepatriëerd. De werkloosheidscijfers stijgen tot duizelingwekkende hoogte.

Bankbedrijven die in de problemen komen, hebben nu de neiging spaarrekeningen te blokkeren, hetgeen tot massale protesten en soms tot dramatische scènes leidt. De kranten maakten melding van een vrouw die, na vergeefs op de uitbetaling van haar spaarrekening te hebben aangedrongen, zichzelf bij het loket aan een verwarmingsbuis vastketende en zich met benzine overgoot, met de intentie zich in brand te steken. Het hielp... Maar zo'n incident geeft wel aan hoe hoog bij sommigen de wanhoop is opgelopen. Voor jonge mensen die in de kleine steden of op het platteland geen werk meer vinden, is de trek naar de grote stad altijd nog een optie. In Kiev komt de hele ellende bij elkaar, met het logische gevolg dat degenen die niet goedschiks aan de kost kunnen komen, het kwaadschiks proberen. Stijgende criminaliteit! Volgens de statistieken van de Kievse politie wordt van alle diefstallen (3.500 gevallen per week!) 35% door niet-ingezetenen van de stad gepleegd. In de omgeving van de ambassades en andere plaatsen, waar veel buitenlanders te vinden zijn, is er reden voor bijzondere behoedzaamheid. Zorg dat je er 's avonds niet alleen rondloopt! Bij geweldpleging op personen met buitenlands 'uiterlijk' is het vaak moeilijk de gevallen van racisme en xenofobie te herkennen, temeer omdat de overheid moeite doet deze trend in de statistieken zo laag mogelijk te houden. Het verband tussen crisis en xenofobie moeten we zoeken in het zondebokmechanisme 'Jullie buitenlanders hebben al die ellende veroorzaakt, nu zul je er voor boeten!'. Maar ook 'autochtone' Oekraïners zijn vaak het slachtoffer van diefstal. Want als

De beroemde Oekraïense zangeres Svetlana Loboda, deelnemster aan het Songfestival Moskou 2009, afficheert zich als antidotum tegen de crisis.

het niet langer veilig is je geld op de bank te deponeren, dan worden de spaarkoups en de lenenkast in ere hersteld, en pogingen tot inbraak worden des te aantrekkelijker. Gouden tijden voor de slotenmakers. Baanverlies en geldgebrek geven vaak ook aanleiding tot huiselijke conflicten, die tot geweld kunnen leiden.

De overheid komt geld tekort en zoekt een oplossing voor dit probleem bij de belastingbetaler. Nieuwe belastingen worden ingevoerd. Burgemeester Tsjernovjetski van Kiev kreeg de ingeving dat hij belasting kon heffen op het gebruik van schotelantennes en op balkons met glasoverdekking. Je kon de ambtenaren op straat, vóór de flatgebouwen, al bezig zien met het tellen van deze luxevoorzieningen. Ook het heffen van entreegelden voor een bezoek aan de begraafplaats leek de burgervader een goed idee. Totdat hij op grond van deze en nog andere zottigheden vanuit het parlement het advies kreeg zich bij de psychiater te voegen. Dat gaf even een schrik-effect en de heffing van gemeentebelastingen werd tot redelijke proporties teruggebracht. Maar wat is redelijk, als het in Oekraïne om belasting gaat? Veel werkegevers hebben een dubbele boekhouding: een deel van de salarissen wordt officieel uitbetaald en bij de fiscus gemeld, een ander deel de werknemer discreet in een enveloppe toegeschoven. Dat daarbij niet alleen het belastbaar inkomen van de werknemer omlaag gaat, maar ook de hoogte van diens sociale voorzieningen

(zorgverzekering en pensioen), spreekt vanzelf. Belastingontduiking en het betalen van steekpenningen behoren in Oekraïne zozeer tot de normale gang van zaken, dat niemand zich erover verbaast. En wie een ander van corruptie bericht, moet eerst wel heel zeker zijn dat hem niet hetzelfde verwijt kan treffen. Het kernprobleem in Oekraïne is waarschijnlijk niet de rekensom, maar de mentaliteit van de politiek verantwoordelijken. Politicus of parlements lid zijn omgeeft iemand met tal van (voor)rechten: een hoog salaris, de mogelijkheid zich voor verleende gunsten extra te laten betalen, juridische onschendbaarheid, een machtspositie... Vandaar dat succesvolle zakenlieden nogal eens een bijbaan in het parlement ambiëren, ongeacht hun deskundigheid als politici. De openbare discussie loopt zelfs in de benarde situatie van het ogenblik niet zo zeer over de vraag *wat* er gedaan moet worden, als wel over de vraag *wie* er iets mag doen – en welk prijskaartje er dan voor hem of haar aan vast zit.

De kerken

De rol van de kerken in het crisisdebat is uiterst gering. Hoe komt dat? In afwijking van de Russische Federatie, waar de grote meerderheid van de gelovigen zich tot het patriarchaat van Moskou rekent, bestaat er in Oekraïne een ruime confessionele verscheidenheid. De Oekraïense Orthodoxe Kerk, juridisch behorend tot het patriarchaat Moskou, telt nog altijd de meeste gelovigen, maar daarnaast is er een onafhankelijk, door de regering royaal gesteund patriarchaat van Kiëv en nog een – zelf uitgeroepen – ‘Autocefale’ Oekraïense Orthodoxe Kerk; verder de Grieks-katholieken, die zich formeel onder de jurisdictie van het Vaticaan stellen, maar in vele opzichten hun eigen gang gaan; de rooms-katholieken; de traditionele protestanten (gereformeerden, lutheranen), en een groot aantal nieuwe zendingskerken. Deze hebben vooralsnog weinig behoefte om met elkaar in overleg te treden of gezamenlijke actie te ondernemen. De regering kent een *Departement voor Godsdienstzaken*, dat vertegenwoordigers van de kerken bijeenroept op ogenblikken dat de regering daar belang bij heeft. Ieder kerkgenootschap kan dan zijn eigen standpunt weergeven, maar dit leidt niet tot onderlinge gedachtewisseling. Wat de patriarchaten betreft – dat van Moskou beseft dat de beide andere in de orthodoxe wereld geen ‘canonieke status’ hebben, reden waarom

er geen gesprek tussen hen is en er ook geen intercommunie is toegestaan. Aan de Grieks-katholieke Kerk, die vooral in het westen van Oekraïne sterk vertegenwoordigd is, wordt wel eens een brugfunctie tussen Moskou en Rome toegeschreven, maar de andere kerken beschouwen haar eerder als een sta-in-de-weg voor werkelijke toenadering.

Natuurlijk hebben alle kerkgenootschappen, de grote zowel als de kleine, hun eigen vormen van caritas en sociale zorg. Er zijn parochies die, met inzet van vrijwilligers, de zorg voor een kindertehuis op zich nemen of een gaarkeuken onderhouden. Diverse manieren om de armoede, die er altijd al was, te lenigen worden nu in de crisistijd extra belangrijk. Gelovigen zoeken soms geestelijke steun door als bedevaartgangers een bepaald klooster te bezoeken of door deel te nemen aan een processie met een bepaalde Moeder-Godsicoon. In de orthodoxe traditie heeft het maatschappelijk engagement niet de betekenis die het in de westerse kerken heeft gekregen. In 2006 publiceerde de synode van het patriarchaat Moskou een *Basisleer van de Russisch-orthodoxe Kerk rond menselijke waardigheid, vrijheid en rechten*. Daar herkent men het aloude maatschappij-ideaal van de *sobornost*, dat harmonie voorschrijft als maatschappelijke bestaansmodus: goddelijke rechten (kerk) en maatschappelijke vereisten (nationale tradities, staat) worden met elkaar verzoend in een liefdevolle omarming van alles en allen. De liefde voor het vaderland gaat uit boven de individuele mensenrechten. De gedachte dat de kerk of de kerken tegenover de maatschappij een kritische houding zouden mogen aannemen en dienovereenkomstig in actie zouden kunnen komen, wordt in de Orthodoxie als typisch westers beschouwd. In de ogen van westerlingen is dat een blijk van passiviteit, maar de orthodoxen kennen hun eigen, meer verinnerlijkte vorm van activisme. Verantwoordelijk leiderschap, waaraan het in de Oekraïense samenleving zo pijnlijk ontbreekt, is uiteraard een kwestie van mentaliteitsverandering. Dat mentaliteitsverandering iets met geloof te maken heeft, valt moeilijk te ontkennen. Hier zou dus voor de kerken een belangrijke taak kunnen liggen. Maar tot nu toe hebben de kerken daar nog nauwelijks werk van gemaakt.

Klaus van der Grijp

R.M.K. van der Grijp is emeritus-predikant en woonachtig in Kiev, Oekraïne.

Politiek en godsdienst in Georgië

Georgisch-orthodoxe
Drievuldigheidskathedraal (2004)
te Tbilisi, Georgië.

In deze maand augustus is het een jaar geleden dat tussen Rusland en Georgië de oorlog uitbrak om twee separatistische regio's van Georgië die al jaren door Rusland werden gesteund. Pokrof vroeg aan mevr. prof. Lela Khachidze, orthodox gelovige en godsdienstwetenschapper uit Georgië, iets te vertellen over het land en zijn Orthodoxe Kerk, met name ook na deze oorlog. Vertrekkend vanuit de geschiedenis geven professor Khachidze en co-auteur Mariam Mgebrishvili hun persoonlijke visie op hedendaags Georgië.

Lange tijd werden de landen die de Sovjet-Unie vormden, gewoonlijk met Rusland geassocieerd. Tegenwoordig is de situatie anders, in het bijzonder met betrekking tot Georgië. Zijn bevolking telt 4.500.000 zielen, waarvan 84% Georgiër. De meeste van deze laatsten zijn orthodox.

Het christendom werd in de 1^e eeuw al in Georgië gepredikt door Andreas en Simon. In 326 werd het christendom tot officiële godsdienst van het land verklaard. De H. Nino (legendarische vrouwelijke missionaris, red.) die de 'Verlichter van Georgië' wordt genoemd, kwam uit Cappadocië. Door het christendom aan te nemen koos Georgië voor een gericht-

heid op het Westen. In de 4^e-5^e eeuw vertaalden de Georgiërs de bijbel in het Georgisch; de ontwikkeling van de Georgische christelijke cultuur nam een aanvang. Georgië nam, in navolging van Byzantium, het Orthodoxe geloof aan - tegenwoordig is de meerderheid van de bevolking (84%) dat toegedaan.

Russische overheersing

Het Georgische volk heeft eeuwenlang gevochten om zijn nationaliteit en godsdienst te verdedigen. De beslissing, einde 18^e eeuw, om zich bij Rusland aan te sluiten, was het gevolg van de zeer moeilijke situatie van het land. Wat de Georgiërs ervan hadden gehoopt, kwam echter niet uit. Het land verloor zijn soevereiniteit. Zelfs de Georgisch-orthodoxe Kerk verloor haar zelfstandigheid.

In 1921 riep Georgië de onafhankelijkheid uit, die drie jaar stand hield. In 1924 veroverde het Rode Leger Georgië. Bijna zeventig jaar lang was Georgië slachtoffer van totalitarisme. De communistische ideologie stond op voet van oorlog met godsdienst en deed welbewust alsof etnisch-confessionele diversiteit niet bestond. Kerken vernielen of voor andere doeleinden gebruiken; fresco's uitwissen of overkalken; geestelijken vermoorden - zelfs catholicossens-patriarchen (titel van hoogste leider Georgisch-orthodoxe Kerk, red.); mensen beletten naar de

kerk te gaan; godsdienstige literatuur verbieden – dit alles werd als ‘normaal’ beschouwd. Atheïsme werd gepropageerd, godsdienstigheid in diskrediet gebracht.

Hierin ligt een van de redenen dat post-communistische landen zelfs nu nog geen uniform systeem betreffende godsdienst kennen. Elk land kreeg zijn eigen moeilijke erfenis. Elk land heeft zijn bijzonderheden vanuit de ontwikkeling in de geschiedenis en in de moderne tijd. De wetgeving van na de Sovjet-periode over de verhouding staat/godsdienst is volop in ontwikkeling. Om tot een nationale wetgeving te komen maken al deze landen vanuit hun eigen historische ervaring gebruik van het Europese model.

Traditie van verdraagzaamheid

Na de ‘Rozenrevolutie’ van november 2003 werden in Georgië belangrijke stappen gezet richting democratische instituties en westerse waarden. Tijdens de verkiezingen van januari 2008 werd Michaël Saakashvili voor de tweede keer tot president gekozen. Sandra Roelofs uit Nederland is Georgië’s ‘first lady’. Zij is actief op charitatief en sociaal terrein en heeft de harten van de Georgiërs weten te winnen. De grondwet van Georgië en de democratische structuren in het land kunnen beschouwd worden als ‘voortzetting’ van Georgië’s historische tolerantie. Eeuwenlang leefden mensen naast elkaar: orthodoxen maar ook andere christelijke gezindten: katholieken, lutheranen, oriëntaals-orthodoxen, naast joden en moslims. Er waren tussen hen nooit religieuze problemen. In oud-Tblisi is een klein straatje: kerk, synagoge en moskee staan er naast elkaar!

De traditie van verdraagzaamheid tussen orthodoxen en aanhangers van andere religies werd gecontinueerd. Een welsprekend getuigenis hiervan geeft de zeventiende-eeuwse Franse reiziger Jean Pierre Jardin. Volgens hem had men in Georgië het recht te leven volgens zijn eigen geloofsopvattingen en gebruiken, er openlijk voor uit te komen en deze ook te verdedigen. Een ander, de achttiende-eeuwse natuuronderzoeker en ontdekkingsreiziger Güldenstädt uit Letland, was dezelfde mening toegedaan: regering en kerk in Georgië betrachtten volledige tolerantie ten opzichte van degenen onder de bevolking die niet tot de ‘Griekse’ Kerk behoorden: Armeniërs, katholieken, moslims en joden.

Godsdienst nu

De vaststelling van het aantal mensen van verschillende godsdiensten bij de volkstelling van

2002 is onnauwkeurig. Op grond van de vragen zou het demografische aandeel van niet-orthodoxen – christenen en niet-christenen – op 18% uitkomen. Volgens de gegevens van de wetenschappelijke instituten van godsdienstonderzoek daalt het aantal gelovigen in de wereld. In Georgië echter stijgt het. Dat is een soort reactie op het atheïsme uit de Sovjetperiode.

Catholicos-patriarch Ilia de Tweede, die sinds 1977 aan het hoofd van de Georgisch-orthodoxe Kerk staat, heeft veel gedaan voor het herstel van de kerk. Onder zijn leiding werd in 1988 de Theologische Academie van Tblisi gesticht en werd er her en der in Georgië een aantal theologische scholen geopend. Centra voor architectuur en voor amateuruitvoeringen, een uitgeverij, humanitaire dienstverlening, jeugdcentra en orthodoxe radio en TV werden in het leven geroepen. Tussen 1995 en 2004 werd het grootste gebouw van Georgië gebouwd, de kathedraal van de H. Drie-eenheid. Het jaar 1989 betekende voor de Georgisch-orthodoxe Kerk het herstel van haar zelfstandigheid, die in de Sovjetperiode verloren was gegaan (de formele autocefalie was, na de afschaffing ervan door de Russen in de voor-communistische tijd in 1811, al door de Russisch-orthodoxe Kerk officieel erkend in 1943, red.).

Het aantal gelovigen van de Georgisch-orthodoxe Kerk is groot. Op zondagen en kerkelijke feesten zitten de kerken vol, voor een belangrijk deel met jonge mensen. In 2001 is een constitutionele overeenkomst (‘concordaat’) tussen de staat en de Orthodoxe Kerk gesloten. Hierin zijn zaken geregeld als kerkeigendom, bronnen van inkomst, godsdienstonderwijs op openbare scholen *et cetera*. De staat erkent dat tijdens de periode dat Georgië in de 19^e en 20^e eeuw zijn nationale onafhankelijkheid kwijt was, de kerk door de staat materiële en morele schade heeft geleden. Als huidige eigenaar van een deel van het geconfisqueerde kerkelijke eigendom neemt de staat zijn verantwoordelijkheid door de kerk gedeeltelijk schadeloos te stellen. Een bepaald deel van het eigendom is al teruggegeven aan de wettige eigenaar, de kerk. Het proces van teruggave is nog steeds aan de gang. Parallel hieraan en ingegeven door de realiteit heeft de uitvoering van de *Wet op de Godsdienstige Organisaties* prioriteit. Er zijn hedentendage veel godsdienstige organisaties in Georgië. Echter, hun aantal, hun invloedssfeer en hun vormen van activiteiten zijn niet vastgesteld. Tevens zijn zowel hun rechten en plichten als hun relatie met de staat onduide-

lijk. Onder hen springen de Jehova's Getuigen, die in 1987-1988 op het toneel verschenen, er door hun bijzondere activiteiten uit. Zij probeerden zich in verschillende streken van Georgië te vestigen. Onder de actieve godsdienstige instellingen zijn ook baptisten, adventisten, evangelicalen en oudgelovigen.

Godsdienstonderwijs

Een van de beste manieren om de godsdienstige situatie te verbeteren in Georgië is godsdienstonderwijs voor de jeugd. Dit onderwijs moet – behalve op het geloof – gebaseerd zijn op de wetenschappelijke en culturele verworvenheden. Tussen 1992 en 2002 was 'godsdienst en cultuur' op Georgische scholen verplicht.

Tegenwoordig is het een keuzevak, d.w.z. op wens van de leerlingen en hun ouders.

De oprichting van de leerstoel 'Godsdienstige Studies' aan de Theologische Academie van Tblisi is een stap vooruit. Deze leerstoel heeft aan de faculteiten van anthropologie en psychologie een lesprogramma verzorgd met vakken als 'Inleiding in de Religieuze Studies', 'Christelijke Confessies', 'Wereldgodsdiensten' en 'Methoden van Onderricht'. De tekstboeken die met behulp van het project 'Prospekt Plus' van het Instituut voor Oosters Christendom in Nijmegen waren aangeschaft, maakten het ons mogelijk dit werk van de leerstoel te starten. De vertaling en publicatie van deze boeken in het Georgisch zal ons ook helpen om de thematiek op een hoog niveau te onderwijzen.

Etnische conflicten

Echt religieuze controverses vinden er tegenwoordig niet plaats in Georgië. Dat is het resultaat van de huidige politiek door staat en kerk. Op ander gebied ligt de situatie gecompliceerder. Conflicten in de Kaukasus zijn in de eerste plaats *etnische* conflicten, aangesticht door krachten van buiten. Abchazië, een van de regio's van Georgië, werd door de bolsjewieken in 1921 autonoom verklaard. Vanaf 1992 onderging Abchazië, een integraal deel van Georgië met 48% Georgiërs en 8% Abchaziërs, een etnische zuivering. 300.000 Georgiërs werden van huis en haard verdreven. Ze werden vluchteling in eigen land. Dit illustreert het agressieve afscheidingsstreven in de Kaukasische regio. Een zelfde situatie vinden we in een andere regio van Georgië, het zogeheten 'Zuid-Ossetië', dat ook 'autonoom' werd genoemd in de Sovjetperiode. Op deze manier creëerde het Sovjetsysteem een 'mijnenveld' in geval het

Georgische volk zich mocht losmaken van de Sovjet-Unie en zelfbeschikking nastreven. De opvolger van de Sovjet-Unie is tegenwoordig de Russische Federatie. Het streven van het Georgische volk naar onafhankelijkheid en zijn integratie in Europese structuren (NAVO) zijn de grondredenen voor de conflicten in beide historisch bij Georgië horende regio's.

De 'Augustus-oorlog' in 2008 kwam bijzonder hard aan bij de Georgiërs – een nieuwe tragedie voor het land, dat de laatste twintig jaar onophoudelijk politiek en psychologisch onder druk was gezet. Zonder de steun van Europese landen zouden voor de Georgiërs de gevolgen van deze botsing nog moeilijker zijn geweest. De Georgische regering deed er alles aan om de werkelijke situatie aan de internationale gemeenschap uit te leggen.

Tegen de positie van de internationale gemeenschap in kondigde Rusland de onafhankelijkheid van de afgescheiden regio's Abchazië en 'Zuid-Ossetië' af. Het was een inbreuk op Georgië's territoriale integriteit.

Kerken van Georgië en Rusland

Ondanks bovengenoemde zaken heeft een dialoog tussen de tegenover elkaar staande partijen de hoogste prioriteit. In dit opzicht maakten zowel de politieke macht van Georgië als de kerk vooruitgang. Afgelopen december 2008 bezocht, vergezeld van priesters, catholicos-patriarch Ilia II Moskou voor de uitvaart van Russisch patriarch Alexej II. Tijdens dit bezoek vond een gesprek plaats tussen Ilia II en president Medvedev van Rusland. Het is goed om op te merken dat – in tegenstelling tot de politieke leiders van Rusland – de Russische kerk de Georgische regio's Abchazië en 'Zuid-Ossetië' niet onafhankelijk heeft verklaard. Afgelopen voorjaar probeerden de regering van Georgië en de Georgisch-orthodoxe Kerk een binnenlandse botsing de wind uit de zeilen te nemen, om zo de dialoog tussen de autoriteiten en de politieke oppositie te bevorderen.

Lela Khachidze en Mariam Mgebrishvili

Professor Lela Khachidze is hoofd van de Afdeling Religieuze Studies van de Theologische Academie van de Javakhishvili Staats-Universiteit te Tblisi, Georgië.

Mariam Mgebrishvili, dochter van professor Lela Khachidze, bereidt haar master voor aan het Georgisch Instituut voor Openbare Zaken, Tblisi. (Vertaling: redactie Pokrof)

Aangerakt worden...

Het grote belang van iconen

Icoon van Christus Pantokrator ('Albeheerser' of 'Die alles in handen houdt') uit het Protaton te Karyes op Athos.

Chrysostomos alsmede de resten van de Samaritaanse vrouw en de twaalf apostelen, overviel mij hetzelfde gevoel. Ik kwam in contact met de oudste kerkgeschiedenis, in contact met het heilige. Eigenlijk was ik het die *wérd* aangeraakt, in plaats van dat ik zelf kuste. De ontmoeting met het hemelse gaat heel concreet. De God van Abraham, Isaak en Jakob houdt niet van algemeenheden.

Voor West-Europeanen?

Een medereiziger van mij op Athos, een Nederlandse katholiek, raakte gaandeweg overtuigd van de grote betekenis van de iconen. Wij leven in West-Europa in een gesecculariseerde wereld, die vreemd aankijkt tegen de verering van iconen en relieken. Zou deze religieuze praktijk in onze contreien nog tot leven kunnen komen?

Bij een zeer recent bezoek aan de berg Athos viel het Paul Brenninkmeijer op met hoeveel overgave orthodoxe gelovigen de iconen en uitgestalde relieken vereerden met kruistekens en kussen. In dit artikel gaat hij nader in op deze verering en op een filosofische reflectie hierop.

Het was niet alleen de verering door de orthodoxe gelovigen die mij trof. Ook zelf voelde ik ontroering bij het vereren van de aan Lucas toegeschreven icon *Axion Esti* in Athos' hoofdstadje Karyes en de vele andere wonderdadige iconen. En ook toen ik in het Ivironklooster de beenderresten kuste van Gregorius van Nyssa, van diens zus Macrina, van Johannes

In het seizoen 2008-2009 bracht de Katholieke Vereniging voor Oecumene een leesgroep bijeen rond het boek *Iconen en beeldenverering* (2007) van de Leuvense wijsgerig antropoloog Paul Moyaert. In een zestal bijeenkomsten bestudeerden de deelnemers van deze leesgroep de vier hoofdstukken van het boek. Het is beslist geen gemakkelijk boek. Het duurt even voordat je als lezer de gedachtegang van de schrijver te pakken hebt. Moyaert geeft een krachtig pleidooi voor het belang van het symbolische in de beleving van religie. Godsdienst is niet zozeer het voltrekken van een denkproces, maar wordt geoefend in een symbolische praktijk. In rituelen als het kussen van iconen en er een kaars voor opsteken, in het buigen en zich bekruisen tijdens de liturgie en in het ont-

vangen van sacramenten ervaart de godsdienstige mens het contact met het heilige. Ja, zonder deze symbolische praktijk heeft geloof waarschijnlijk weinig toekomst.

Lichamelijk

Wij zijn lichamelijke wezens. Door te buigen voor een icoon en deze met een kus te vereren geef je feitelijk eer aan het goddelijke en komt je geloof daarin tot leven. Door te zingen in een kerkkoor of in een kerkdienst ga je zingend geloven. De mens die niet vertrouwd is met deze symbolische praktijk blijft in het kringetje van zijn eigen godsdienstige gedachten ronddolen. Er heeft geen echte ontmoeting plaats. Ook al is de omgang met symbolen, met liturgie, rituelen of iconen voor veel mensen in onze moderne wereld niet meer vanzelfsprekend – mensen moeten hierin van jongs af aan worden opgevoed –, toch is Moyaert van mening dat deze symbolische praktijk ook in onze rationale cultuur nooit echt zal verdwijnen en altijd weer een vorm zal vinden. Zo groot is de kracht van symbolen en zo diep is de gevoeligheid ervoor in de mens verankerd! Kennelijk zijn wij mensen geschapen met een ‘zintuig’ waardoor we geraakt kunnen worden door het bovennaatuurlijke en contact krijgen met de ónzichtbare wereld.

Ditzelfde ‘zintuig’ werkt trouwens ook in de zichtbare wereld, in onze verhouding tot andere mensen en in onze omgang met elkaar. Want ons gewone en niet-godsdienstige dagelijkse leven zit vol met symbolische handelingen. Moyaert geeft er in zijn boek treffende voorbeelden van. De echtgenoot die bij een tijdelijke afwezigheid van de partner 's avonds alleen in bed het kussen tegen zich aandrukt, beleeft hierin de representatie van zijn vrouw. Het jonge kind wil de knuffel steeds bij zich hebben; die vervangt de lang niet altijd direkt aanwezige moeder. Maar ook als een dierbare is overleden, is de verzorging van een graf of het plaatsen van een lichtje bij diens foto een middel om deze overledene zijn of haar “plaats te geven”. Een geliefde kust een kledingstuk van een geliefde overledene alsof deze de geliefde zelf kust. Zonder dit ritueel en zonder dit graf of die foto zou de overledene wel eens té zeer aanwezig kunnen zijn, bijna “als een spook” (Moyaert, p 152). Er is dan een “teveel aan zijn” zoals de schrijver het noemt (p 166). De nabestaande krijgt in dat geval geen kans om los van de overledene een nieuw leven op te bouwen.

† Moeder Godsicoon, Protaton (Athos).

Aanwezigheid

Dit “teveel aan zijn” geldt ook voor het godsdienstige. Door de icoon of het godsdienstig ritueel is het goddelijke aanwezig op zo'n manier dat die goddelijke aanwezigheid niet verpletterend is. Bovendien geeft de icoon een voor ons mensen beleefbaar beeld van God: God als liefde, God als zorgzaam voor ons persoonlijk, God als schoonheid. Het menselijke bestaan op zichzelf daarentegen, met zijn grilligheid, tegenstrijdigheid en onvoorspelbaarheid, geeft zonder een symbool zoals een icoon vaak een idee van God dat maar weinig houvast biedt.

Toch noemt de schrijver overigens de icoon in dit opzicht een “niet echt evenwichtig” symbool (p 171). Godsdienstige symbolen zoals iconen kunnen soms inderdaad ook een tevéél aan goddelijke aanwezigheid bieden. De transcendentie van God en het afwezig zijn van God in ons leven komen dan te weinig tot hun recht. De spanning die er altijd moet zijn tussen Gods

nabijheid en Gods distantie verdwijnt dan te zeer. Het gevaar is dan dat het heilige en de omgang ermee te gewoon worden. Zo werd op Athos de overvloed aan verhalen, verbonden aan de vele wonderdadige iconen en relieken, mij op een gegeven moment te veel. Dan wordt het niet meer geloofwaardig.

Met of zonder beelden?

Moyaert wijst er op dat er ook veel beeldloze religie is, zoals in het jodendom, in de islam en binnen het christendom tijdens de periodes van het oosters iconoclasme (8^e eeuw en 9^e eeuw in Byzantium) en in het protestantisme. Ja, de bijbel zelf lijkt de verering van beelden af te wijzen, volgens het tweede van de tien geboden: "Gij zult u geen beeld van het goddelijke maken" (Ex 20,4; Deut. 5, 8-9). Beelden kunnen ook de aandacht afleiden naar valse goden, of van de ware God een niettemin valse voorstelling geven. Beelden kunnen uitingen van illusoire wensdromen en projecties zijn.

Beelden kunnen idolen worden, verkeerde voorstellingen van het goddelijke. En er zijn ook verwerpelijke godsdienstige rituelen, zoals het brengen van kinderoffers. Juist om het zicht op de ware God te bewaren is er in het Oude Testament het beeldenverbod.

Toen het christendom na een aanvankelijke aarzeling iconen ging vereren, stond het voor de opgave deze praktijk te verdedigen tegenover het oude verbod van beeldenverering. Het christendom maakte allereerst een onderscheid tussen een idool en een icoon. Idolen horen thuis in een heidense context waar afgoden worden vereerd. De icoon heeft een plaats in de ware verering van God. De theoloog Johannes van Damascus (676-749) heeft de meest diepzinnige onderbouwing van de iconerverering gegeven. Hij erkende de betekenis van het oudtestamentische beeldenverbod. Inderdaad mag van God zelf geen beeld gemaakt worden, God zelf is boven alle menselijke voorstelling verheven. Van dit inzicht is heel de Byzantijnse theologie doordrongen. Maar er is iets wezenlijk veranderd omdat God het beeld van Zichzelf aan de mensheid geschonken heeft door de menswording van Jezus Christus. Niet voor niets wordt Jezus in het Nieuwe Testament de icoon van God genoemd (Kol 1,15). Het woord icoon, *eikoon* in het Grieks, betekent immers beeld of afbeelding. Daarom mag Jezus naar zijn mens-zijn en niet als God worden afgebeeld. Maar dan wel volgens de regels die de traditie voorschrijft, en

niet zomaar willekeurig naar de eigen ideeën van de kunstenaar. En zo mogen ook heiligen die door hun levenswijze naar Christus verwijzen, worden afgebeeld. Op het Tweede Oecumenisch Concilie van Nicea (787) heeft de kerk de iconenverering bevestigd. Het concilie leert dat iconen niet mogen worden aanbeden, maar wel vereerd, en dat is een belangrijk onderscheid. Jammer genoeg hebben achtste-eeuwse westerse theologen uit het Frankische Rijk dit onderscheid tussen aanbedding en verering verkeerd uit het Grieks in het Latijn vertaald. Daardoor ontstond in de westerse kerk de misvatting dat de Byzantijnen de iconen *aanbaden*. Dit was een van de vele misverstanden die de kloof tussen de westerse en de oosterse kerk hebben vergroot.

Christusicoon als sacrament

Moyaert wijst erop dat de icoon ervaren wordt als een gave van God zelf. Het goddelijke komt erin present. De oude legendes die vertellen dat de eerste Moeder-Godsicoon door de evangelist Lukas geschilderd is, en dat Christus zijn gelaat in een doek heeft gedrukt om zo zijn beeltenis aan de mensheid te schenken, hoeven niet per se historisch waar te zijn, maar benadrukken wel de goddelijke herkomst van de icoon. Om die reden is de iconenschilder geen kunstenaar die zijn eigen creativiteit uitleeft. Nee, hij geeft vorm aan een reeds bestaande voorstelling. Daarom wordt een icoon in principe nooit gesigneerd met de naam van de maker. De schilder 'schrijft' de icoon in een meditatief proces. Ervaren icoonschilders trekken met hun hand de beproefde lijnen van de tekening haast met gesloten ogen, suggereert Moyaert (p 136). Vooral de Christusicoon wordt dan ook gezien als een sacrament. Het is een zichtbare manifestatie van de voor ons onzichtbare werkelijkheid van de Verrezen Heer. Een van de deelnemers aan de leesgroep vertelde ook heel roerend hoe hij er toe gekomen was om de icoon van de ontmoeting van de Verrezen Christus met Maria Magdalena te schilderen. Het icoonschilderen is dan het gevolg van een gelovig proces in het leven van de schilder zelf. De deelnemers van de leesgroep raakten ook door de bestudering van het boek van Paul Moyaert (nog meer) doordrongen van de waarde en betekenis van iconen. En van het besef hoe belangrijk het is nog meer mensen te leren om met iconen om te gaan.

Paul Brenninkmeijer

Geboorte van de Theotokos

8 september

Feest én icoon van Maria Geboorte zijn geïnspireerd door het Proto-Evangelie van Jacobus, een tweede-eeuws apocrief geschrift. Hoewel niet erkend als bijbel speelde het wel een rol in de volksvroomheid en drong door tot in de liturgie en iconografie.

Joachim en Anna, Maria's legendarische ouders, waren vroom én kinderloos. Onder dat laatste leden ze, zoals hedentendage mensen dat doen. Maar in Israël duidde kinderloosheid er ook nog eens op dat men niet vroom was en buiten Gods gunst viel.

Toen Joachim, "een zeer rijk man, die zijn offers in dubbele hoeveelheden gaf" (Proto-Evangelie van Jacobus 1:1, Klijn, *Apocriefen vh NT* 2006, 76), eens een offer wilde brengen, "trad Ruben op hem toe en zei: 'Het is je niet geoorloofd je gaven als eerste te geven omdat je geen kinderen in Israël verwekt hebt.' (1:2) [...] Joachim werd erg bedroefd en liet zich niet aan zijn vrouw zien maar begaf zich in de eenzaamheid. Daar sloeg hij zijn tent op en vastte veertig dagen en veertig nachten en hij zei bij zichzelf: 'Ik zal niet teruggaan om eten of drinken te halen totdat de Heer mijn God naar mij heeft omgezien. Mijn gebed zal mij tot eten en drinken zijn.' (1:4)"

We zien in de linker scène van de icoon een biddende Joachim. Terwijl Joachim bad, bad thuis ook Anna. Een engel verschijnt hem en later haar, en kondigt de geboorte van een kind aan. Zo wordt Maria geboren.

Midden op de icoon staat haar geboortevertrek. Op een bed ligt kraamvrouw Anna. Van de twee dienaressen bij haar draagt de meest rechtse een waaier, gestileerd tot een plechtstatig object, het *rhipidion* uit de Byzantijnse liturgie. Maria's geboortescène voltrekt zich in een gewijde ruimte! In Maria's geboortehuis hebben zeker geen sacrale rhipidia gewuifd. Echter, een icoon is geen 'foto' van wat er historisch wellicht is gebeurd, maar drukt een 'idee' uit: Maria is belangrijk, omdat Jezus dat is. In Byzantijnse beeldtaal: reeds bij haar geboorte

omgeven door rhipidia en dienaressen in goudomzoomde gewaden.

Beneden zien we de pasgeborene Maria in zwachtels gewikkeld op de schoot van een baker, die even het water voelt. De pasgeborene gaat gewassen worden, een scène die we ook kennen van de kersticoon. Er zijn natuurlijk plenty parallellen met het verhaal en de icoon van Kerst. En wat de ingebakerde Moeder Gods betreft, zo pas nog zagen wij op de feesticoon van Maria Ontslapen, 15 augustus, diezelfde Maria witomzwachteld in Christus' armen, als een in lijkwaden gewikkelde piepkleine vrouw. Maria Geboorte (8 september) is van de twaalf Byzantijnse hoofdfeesten het eerste in het nieuwe kerkelijke jaar. Het Byzantijnse kerkelijk jaar stamt van het seculiere Oost-Romeinse belastingjaar, beginnend op 1 september. Waarschijnlijk is het historisch gezien puur toevallig dat Maria Geboorte aan het begin en haar Ontslapen (15 augustus) aan het einde van het Byzantijnse jaar valt. Maar deze toevalligheid is in zekere zin een gelukkige. "De opening van het kerkelijk jaar op 1 september [...] is vaak als een benadrukking gezien van de rol van de Theotokos in de verlossing van de wereld: de Geboorte van de Moeder Gods op 8 september en haar Ontslapen op 15 augustus verschijnen aan de uiteinden van het jaar". (*Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, Oxford 1999, p. 110).

Met Maria en haar geboortefeest over enkele dagen staan wij in de morgenstond van de verlossing door Jezus Christus:

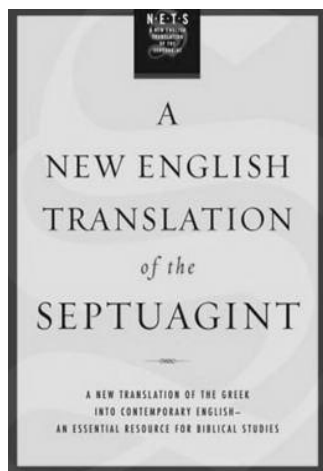
"Uw geboorte, o Moeder van God, verkondigde vreugde aan alle mensen. Want uit u ging op de Zon van Gerechtigheid, Christus, onze God."

[Feesttroparion, *Byzantijns Liturgikon*, Tilburg 1991, 693]

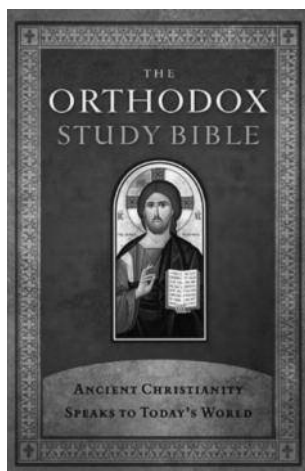
Geboorte van de Moeder Gods, Rusland, c. 1800. Boven in de lijst staat 'Geboorte van de Allerheiligste Theotokos'. Naast de geboortescènes staan in de linkerrand een niet-identificeerbare heilige priestermonnik en in de rechter de H. Eudokia, moniale. Uit het bezit van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. (Foto: G. van Dartel)

De 'Bijbel van Alexandrië' in het Derde Millennium Drie recente Septuagintvertalingen

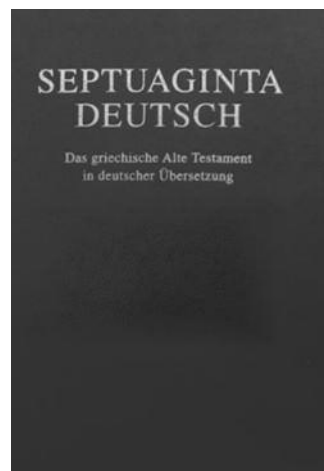

A. Pietersma, B. G. Wright (ed.), *A New English Translation of the Septuagint and Other Greek Translations Traditionally Included under That Title*. (A New Translation of the Greek into Contemporary English), International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Oxford University Press, New York/ Oxford, 2007 (= NETS). ISBN 978-0-19-528975-6, ± \$ 30.

NB Deze Septuagintvertaling staat volledig op Internet:
<http://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/>

J.N. Sparks, P. Gillquist e.a. (ed.), *The Orthodox Study Bible*, St. Athanasius Academy of Orthodox Theology (Elk Grove, California), Thomas Nelson, Nashville e.a. 2008, Old Testament Text (St. Athanasius Academy Septuagint™ = SAAS™) + New Testament Text (New King James Version). Afhankelijk van de uitvoering: verschillende ISBN-nummers en prijzen (± \$ 50 t/m \$ 70).

W. Kraus, M. Karrer (ed.), *Septuaginta Deutsch. Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2009 (= **Septuaginta Deutsch**). ISBN 978-3-438-05122-6, ± €60.

De Septuagint is de antieke Griekse vertaling van het Oude Testament. Deze heeft een grote invloed gehad op het Nieuwe Testament en op het christendom. Voor enkele oosterse kerkelijke tradities vormt de Septuagint de versie van het OT *tout court*. Na 2000 zijn er drie nieuwe vertalingen van de Septuagint in moderne westerse talen verschenen. Wat is het belang van deze vertalingen, met name voor de oecumene?

Bijbel van Alexandrië

Op verzoek van de hellenistische vorst Ptolemaïos II (285-246 vC) van Egypte zouden 72 oudsten (of 70, in het Latijn 'septuaginta', vandaar de naam!) volledig los van elkaar zich op het eiland Pharos voor de kust van Alexandrië aan het vertalen van de heilige joodse geschriften hebben gezet. Ieders resultaat was identiek. Een mooie legende.

Wat ervan waar is dat in de 3^e voor Christus in Alexandrië (Egypte) de Vijf Boeken van Mozes vanuit het Hebreeuws in het Grieks werden vertaald. Dit was nodig: in Alexandrië woonden veel

joden, Griekstalig. Ze begrepen het Hebreeuws van de bijbel niet meer. Ook in de 2^e en 1^e eeuw vC hebben verschillende vertalers op andere locaties dan Alexandrië de overige boeken vertaald. De uit het Hebreeuws vertaalde Septuagint wijkt af van de ons bekende tekst, omdat de vertalers andere bijbelversies voor zich hadden, en omdat ze soms - in een vrije vertaling - Hebreeuwse concepten overzetten in meer Griekse begrippen. De Septuagint kent ook rechtstreeks in het Grieks geschreven boeken.

Septuagint als christelijk OT

Door velen in de kerken wordt de Septuagint als een geïnspireerde bijbeltekst geschouwd, dat wil zeggen als door de H. Geest ingegeven. Met name voor de oosters-orthodoxe 'Griekse' kerken is de Septuagint van oudsher dé gezaghebbende bijbeltekst. In de Latijnse en Syrische kerken was vanaf de Late Oudheid direct of indirect de Hebreeuwse tekst in belangrijke mate bepalend. Dit laat zien dat het monopolie dat de Septuagint in de geschiedenis wel eens is toegedicht, gerela-

tiveerd moet worden, zelfs voor de Oude Kerk en het oosters christendom. Het *beláng* echter van de Septuagint is in het westen gedurende de laatste eeuwen wat ondergesneeuwd. Daar is nu gelukkig verandering ingekomen met drie kersverse vertalingen:

1 *A New English Translation of the Septuagint* (NETS), 2007;

2 *The Orthodox Study Bible*, 2008 ; en

3 *Septuaginta Deutsch*, 2009 (zie kader).

All drie de Septuagintvertalingen hebben bovenop de canonieke en deuterocanonieke boeken zoals we die in het westen kennen, nog extra teksten, bijvoorbeeld ps 151 en meer dan twee Makka-beeënboeken.

NETS

De NETS is door een internationaal team verzorgd. Individuele vertalers tekenen voor de vertaling van afzonderlijke boeken. Er is een inleiding op heel de uitgave én op ieder bijbelboek. In voetnoten onder de tekst worden varianten of korte uitleg van een vertaling geboden. Het boek is mooi en handzaam vormgegeven.

NETS is bestemd voor bijbelstudie door mensen met een goede algemene ontwikkeling. De Septuagint was zelf een vertaling van een Hebreeuwse (en deels Aramese) grondtekst en bedoeld als een soort hulpmiddel bij die oorspronkelijke grondtekst. De editors leek het o.a. daarom goed om aan te sluiten bij een reeds bestaande rechtstreekse vertaling van die Hebreeuwse grondtekst: de *New Revised Standard Version* (1989), een wijdverbreide recente bijbelvertaling in het Engels taalgebied. Zo kunnen geïnteresseerde bijbellezers ook gemakkelijker de overeenkomsten met wat er in het Hebreeuws staat vinden.

Wel zijn typisch Griekse uitdrukkingwijzen van de Septuagint behouden. Plaats- en eigennamen hebben, volgens een bepaald principe, óf de reguliere hedendaagse Engelstalige weergave ('Egypt', 'Syria'), óf transcripties van de Septuagintvormen ('Dauid', 'Solomon'). De NETS is een getrouwe *Septuagint*vertaling.

Orthodoxe Studiebijbel

De oudtestamentische tekst van de *Orthodox Study Bible* (OSB) wordt expliciet 'St. Athanasius Academy Septuagint™' genoemd (SAAS™) en ook in de inleiding als Septuagint gepresenteerd. De Engelse tekst van de SAAS™ steunt ook weer op een Engelse vertaling van de Hebreeuwse grondtekst: de (New) King James Version, de Engelse 'Statenvertaling'. Deze Orthodoxe

Studiebijbel is bestemd voor mensen "met een high-school diploma", niet voor geleerden. Hij is bedoeld voor bijbellezende Engelstalige orthodoxen, maar ook voor niet-orthodoxen "die meer te weten willen komen van het geloof van de historische Orthodoxe Kerk" (p xii).

De vertaling is verricht door een team. Niemand tekent voor een afzonderlijk bijbelboek. Er is niets te vinden over de gehanteerde vertaalprincipes. Er is zowel een algemene inleiding als een aparte beknopte inleiding op elk boek, maar tevens een inleiding in de Orthodoxe Kerk. Onder aan de tekst staat in voetnoten handzame informatie over vertaling, over patristische (oosterse én westerse kerkvaders van het eerste millennium) en anderszins orthodoxe Schriftuitleg, en over liturgisch gebruik. Doorheen de uitgave zijn er artikels over bepaalde thema's vanuit orthodoxe visie en ook iconafbeeldingen. Er is tevens een lectionarium, met de liturgische lezingen van het kerkelijk jaar en bepaalde gelegenheden (heiligenfeesten, gedachtenis van de overledenen, etc.). De uitgave die ik heb, is mooi uitgegeven in een aparte box. Op die box zinnen als "Het oude christendom spreekt tot de wereld van vandaag", "Word meer vertrouwd met de aloude wortels van het christendom", en "Verbreed uw bijbelkennis met uitleg van christelijke leermeesters uit het eerste millennium".

Een proef op de som viel wat tegen. In Gen 22, 1 heeft de SAAS™ correct de tweevoudige Septuagintversie "Abraam, Abraam", waar de Hebreeuwse tekst zijn naam maar één keer heeft. In Gen 22, 2 staat de Septuagintlezing 'your beloved son' (geliefde zoon) dat in de Hebreeuwse tekst 'je zoon, je enige' luidt. Maar elders in Gen 22 valt de SAAS™ terug op de Hebreeuwse versie van de (New) King James. Zo zegt Abraham volgens de SAAS™ in Gen 22, 7 tegen Isaak 'Here I am, my son' - geheel volgens de Hebreeuwse tekst. In de Septuagint staat er toch echt "Wat is er, kind?" De andere zin en andere aanspreking ('mijn zoon' vs 'kind') van de Septuagint worden niet vertaald. In ditzelfde Gen 22 zijn nog enkele andere verzen te noemen waar de SAAS™ gewoon de Hebreeuwse versie volgt! 1 Sam 28 leert eenzelfde gemengde tendens. Wel heeft de SAAS™ in Jes 60, 1 de Septuagintvariant 'Shine, shine, O Jerusalem' (Geef licht, geef licht, o Jeruzalem) in plaats van de Hebreeuwse versie: 'Sta op, geef licht' (zonder Jeruzalem). Dit sluit ook aan bij de Byzantijnse liturgie: 'Geef licht, geef licht, o nieuw Jeruzalem' (Paascanon Johannes van Damascus).

Griekstalig papyrusfragment van de Septuagint met Habakuk 2:19-20, Nahal Hever-rol (50 vC.-50 nC)

Duitse Septuagintvertaling

De *Septuaginta Deutsch* is rechtstreeks vanuit het Grieks vertaald, door individuele vertalers, zonder te steunen op een Duitse vertaling van de Hebreeuwse tekst. De *Septuaginta Deutsch* heeft een voorwoord van vertegenwoordigers van vier Duitse geloofsgemeenschappen: de Evangelische, Rooms-katholieke en Orthodoxe Kerk en de joodse geloofsgemeenschap. De uitgave heeft enkele algemene inleidingen, op elk bijbelboek weer een eigen inleiding, maar ook een handleiding voor de orthodoxe gebruikers. In de voetnoten staan korte vertaaluitleg en leesvarianten, met name de Orthodoxe. De Orthodoxe Kerk volgt de Septuagint, maar (vaak) niet de wetenschappelijke tekst. De orthodoxe liturgische leestradijtie wijkt vaak af op details: in de wijze van uitdrukken en niet in de betekenis. Achter in de uitgave staat een overzicht 'Lezingen in de orthodoxe liturgische diensten' (pp 1495-1501).

De Septuagintuitgave wil geïnteresseerden in aanraking brengen met deze oude Griekse vertaling. De Septuagintuitgave is belangrijk voor het bijbellezen van alledag, maar ook voor studie en onderzoek. De *Septuaginta Deutsch* onderstreept de grote historische en theologische betekenis van de Septuagint. Ze is van grote betekenis voor zowel jodendom, het vroege christendom als de Orthodoxe Kerk. De Septuagint heeft echter boven de geloofsgemeenschappen uit die de Septuagint droegen of dragen ook een grote betekenis voor de Europese cultuur überhaupt.

De *Septuaginta Deutsch* wil trouw aan de Griekse tekst met zijn eigenheden een begrijpelijke vertaling bieden. Plaats- en eigennamen worden in hun getranscribeerde Griekse vorm weergegeven, behalve als het bekende namen betreft. Zo heet Mozes' opvolger in de *Septuaginta Deutsch* gewoon 'Josua' (in NETS 'Iesous'). Ook hier tonen enkele steekproeven: de *Septuaginta Deutsch* is een echte *Septuagint*vertaling.

Conclusie

De NETS is een goede wetenschappelijke en consequente Septuagintvertaling. Ze richt zich op (ook gelovige, mag men veronderstellen) geïnteresseerde bijbellezers, maar heeft geen expliciete binding met welke geloofsgemeenschap dan ook. De SAAS^{TM} vertaalt de officiële canonieke tekst van een christelijke Kerk. Titels in Jesaja van de Dienaar des Heren, in de christelijke traditie later op Jezus toegepast, staan bijvoorbeeld in hoofdletters. Jammergenoeg is de SAAS^{TM} geen consequente vertaling van diezelfde Septuagint met haar eigenheden ten opzichte van de Hebreeuwse tekst. Dat oogt – ondanks het feit dat de SAAS^{TM} geen wetenschappelijke tekst is – slordig.

De SAAS^{TM} biedt in de voetnoten een boeiend commentaar vanuit patristiek en liturgie.

Storend vind ik het soms wel erg verregaand inlezen van het Orthodoxe standpunt in de bijbeltekst. De uitgave is bedoeld voor orthodoxen, maar ook voor niet-orthodoxen: oecumenisch!, voor die laatste duidelijk onderscheiden groep wel met een missionair tintje: oecumenisch? De inleiding op een afzonderlijk boek geeft steeds aan wie volgens de traditie de auteur is, vaak op een manier die de toets van de kritiek totaal niet kan doorstaan. Paulus is in de Orthodoxe Studiebijbel bijvoorbeeld de auteur van de Brief aan de Hebreeën.

Natuurlijk, in de liturgie wordt de Hebreeënbrieff als zodanig aangekondigd, maar in een inleiding op een bijbelboek om die auteurskwestie heendraaien komt wat onbenullig over.

Wetenschappelijke verworvenheden worden in orthodoxe kring toch niet verworpen? Doet zich hier de invloed gelden van de groep evangelicalen die o.l.v. Peter Gillquist (managing director OSB) in 1987 door metropoliet Philip in het Antiocheens-orthodoxe aartsbisdom werd opgenomen? Niettemin is de Orthodoxe Studiebijbel een rijk bezit om de Schrift vanuit een oosters, orthodox gezichtspunt te benaderen. Dat is oecumenische winst.

De *Septuaginta Deutsch* heeft mijns inziens de beste mix van wetenschappelijkheid en kerkelijkheid. Een voorwoord geschreven door vertegenwoordigers van vier verschillende christelijke én joodse geloofsgemeenschappen is op zich al oecumenisch. De zeer uitgebreide opname van de Orthodoxe liturgische leesvarianten en van het orthodox lectionarium zijn oecumenisch eveneens van groot belang.

De drie Septuagintuitgaven vullen elkaar prachtig aan, maar bieden ook apart een boeiende blik in deze belangrijke oudste vertaling van het Oude Testament.

Leo van Leijzen

Bezoek aan Tur Abdin

Situatie van de Suryoye daar en hier

Begin mei bracht een gezelschap kerkmensen uit Oost-Nederland een bezoek aan Oost-Turkije. Ze bezochten daar plaatsen die verwijzen naar ontstaan en aanwezigheid van christelijke groepen. Jan Schukkink, specialist in de Suryoye, reisde mee en vertelt van zijn indrukken en analyses.

Rond het Van-meer was de lente zojuist ontwaakt. Koerdische families kropen uit hun van leem en boomstammen opgetrokken behuizing. Deze halfnomadische families wachtten op het moment dat ze met hun vermagerde schapen en kinderen de bergen in konden trekken op zoek naar de zomerweiden. In de loop van de tijd hebben Koerden zich echter ook blijvend in dorpen in de vlakte gevestigd. Hier zie je een overgang van nomadische veehouders naar sedentaire veetelers, akkerbouwers, handelaren en transporteurs. De traditionele levenswijze van de Koerden staat al meerdere decennia onder druk als gevolg van de strijd tussen de Koerdische afscheidingsbeweging PKK en het Turkse leger. Veel Koerdische dorpen zijn door het leger ontruimd en vernield. Door de aanhoudende strijd zijn de zomerweiden niet bereikbaar. Bij gebrek aan een herplaatsingsbeleid zoeken veel Koerden een goed heenkomen in grotere steden als Diyarbakir.

*Dochter en kleinzoon van de Syrisch-orthodoxe pastoor van de Veertig Martelarenkerk te Mardin.
(Foto: J. Schukkink)*

Driehoek Turken, Koerden en Suryoye

In het zuidoosten van Turkije, waaronder Tur Abdin, het herkomstgebied van veel Suryoye in Nederland, trokken door de burgeroorlog verdreven Koerden ook in de leegstaande huizen van Suryoye die in de jaren '80 gevlucht waren naar West-Europa. De maatschappelijk-politieke positie van deze christelijke minderheid in Turkije is altijd zwak geweest. Ze moesten het hoofd boven water zien te houden in Tur Abdin. Vanaf 1970 kwam er een ware exodus op gang en momenteel zijn de christelijke dorpen vrijwel verlaten. In de regiohoofdstad Midyat resteren naar schatting zo'n 100 Suryoye-families. Veel woningen staan leeg, staan op instorten of zijn ingenomen door Koerdische families. De bevolkingsdruk is groot; veel Koerden zoeken er een goed heenkomen. In de straten lopen veel jongeren verveeld rond. Werd dertig jaar geleden Midyat nog voor 90% bevolkt door Suryoye in hun karakteristieke behuizing en vormden ze met hun werkplaatsen en goud- en zilversmederijen de middenstand, nu is hun aandeel in de bevolking onder de 5% gezakt. Tijdens onze reis troffen we een Hengelose familie die vergeefs haar familiehuis in Midyat zocht. Voor de

Koerden daarentegen wordt de bouw van flats voortvarend ter hand genomen.

De verhouding tussen Suryoye, Koerdische clans en Turkse overheid is van oudsher met spanningen beladen. De Suryoye zitten tussen hamer en aambeeld. Het Turkse leger verdachten in het verleden van samenzwering met de PKK. Tussen Koerden en Suryoye echter heeft het nooit geboterd vanwege sociaal-economische, culturele en religieuze verschillen. De religieuze verschillen legitimeerden en versterkten de tegenstelling. Koerden en Turken zijn moslim; Suryoye christen. In deze extreem gesegregerde samenleving waren de Suryoye sterk op elkaar aangewezen. De druk vanuit de buitenwereld leidde tot de noodzaak de eigen gelederen gesloten te houden. De Suryoye zijn nu sterk in de minderheid. De positie van de Koerden wordt sterker; ze zijn getalsmatig in de meerderheid. Door de binnenlandse migratie worden ze gedwongen zich in de provinciesteden en leegstaande dorpen te vestigen.

Suryoye op de vlucht

Tijdens de rumoerige periode van de generaalsregimes (1970-1980) in Turkije zochten de Suryoye een goed heenkomen in westerse landen. Als asielzoekers konden ze rekenen op de sympathie en hulp van westerse christenen, die in hen geloofsgenoten zagen die door de verhoudingen in het Midden-Oosten in de knel waren geraakt. Er leek zelfs sprake van een zekere verheerlijking van deze 'oorspronkelijke' christenen. Deze neiging tot romantisering moet geplaatst worden tegen de achtergrond van de leegloop van westerse kerken: in de immigranten, 'de vreemdelingen,' werd een nieuwe clientèle gezien. Sindsdien bestaat in de westerse wereld ook de angst dat door de christelijke exodus en de vernietiging van gebouwen die verwijzen naar de aanwezigheid van christelijke groepen, de christelijke wortels in het Midden-Oosten geheel zullen verdwijnen. De Suryoye hebben inmiddels in het westen hogere posities bereikt en zijn van buitenstaanders gevestigden geworden.

De solidariteit van westerse christenen met de verzwakte restanten van de Suryoye-gemeenschap in Tur Abdin is gebleven. 'Verdwaalde' en over Europa verspreide dorpsgenoten hebben zich verenigd in dorpsallianties met als doel het belang van het oude dorp in Tur Abdin te dienen. Dit leidt tot de restauratie van kerken en kloosters. Ayinvert, Bote, Arnas, Keferbe, Mor Gabriël en Mor Hobel zijn daar fraaie voorbeelden van. Het geld wordt ingezameld tijdens

dorpsfeesten in West-Europa en via de kerkelijke organisatie aangewend om de vervallen kerkelijke gebouwen op te knappen. Deze werkwijze demonstreert bovendien de kracht van de internationale organisatie waarin kerk en particulier belang hand in hand gaan. In enkele gevallen worden familiewoningen gerestaureerd of nieuwe villaatjes gebouwd, zoals in Kafro Tahtayto en Ayinvert. In dit laatste dorp levert dat het wonderlijke beeld waarin fraai gerestaureerde en imponerende kerken, vervallen woningen en moderne villa's naast elkaar staan. Maar de bewoners in Ayinvert zijn bang. De verhouding tot de Koerdische immigranten is gespannen en 's avonds gaan de deuren en ramen op slot.

De gedroomde terugkeer van Europese Suryoye verloopt moeizaam en lijkt voorlopig meer gebaseerd op een ideaal dan op reële toekomstkansen. De strijd tussen leger en PKK is geluwd, maar de economische infrastructuur moet nog worden opgebouwd, waardoor reële vestigingsvoorwaarden voor terugkerende Suryoye vooralsnog ontbreken.

Sterke onderlinge bindingen

De spanningen tussen Suryoye, hun maatschappelijke omgeving en de Turkse overheid bevatten verschillende ingrediënten. Zo zijn de Suryoye gehecht aan hun bezittingen in Tur Abdin. Deze vormen het bruggenhoofd met hun herkomst en traditie. Het belang van gebouwen en bezittingen maakt onderdeel uit van deze 'imponerstrategie'. De ouderdom van gebouwen, hun pracht en praal, legitimeert als het ware hun aanwezigheid en mogelijkheid om terug te keren.

Gebouwen als imponeermiddelen! Bovendien representeren de gebouwen en landerijen een economische waarde. De mogelijke toetreding van Turkije tot de EU dwingt dit land om zijn interesse in mensenrechten te demonstreren. De Turkse omgang met de belangen van Suryoye, voormalige vluchtelingen, wordt door westerse vertegenwoordigers van kerken, politiek en niet-gouvernementele organisaties beschouwd als een testcase.

Met de gebouwen gaat het goed, maar met de mensen minder. Ondanks toegenomen pacificatie is verval het overheersende beeld in de dorpen. Bovendien neemt door de bevolkingsdruk de strijd om landbouwgrond en bossen toe. Recent zijn er diverse processen gevoerd tussen het klooster Mor Gabriël en Koerdische inwoners van drie omliggende dorpen. Tot nu toe hebben de kloosterlingen het pleit gewonnen (zie *Korte Berichten*, p 21). Als oeroude bewoners van

dit gebied (de oudste papieren van Mor Gabriël dateren van 395) konden ze kadastrale akten laten zien. In het Ottomaanse rijk vormden grondbezit en de omvang van oogsten de basis voor belastinginning.

Complicerende factor in het geheel is echter dat volgens Turkse wetgeving land dat over een langdurige periode niet wordt gebruikt, aan de staat vervalt. Deze bepaling heeft veel dorpsallianties van Suryoye in beweging gebracht. De bepaling is tegen het belang van de Suryoye die 30 jaar geleden hun bezittingen hals over kop moesten verlaten onder druk van de politieke turbulentie. Daarbij valt op dat westerse politici zich zeer betrokken opstellen. In Duitsland waren demonstraties, westerse ambassadeurs bezochten de rechtbank in Midyat, vele niet-gouvernementele organisaties vanuit Suryoyekring roerden zich, de internationale media (inclusief het NOS-journaal) volgden de zaak op de voet, eigen TV-zenders en internetkranten van Suryoye berichtten wereldwijd. Ook hier blijkt weer de kracht van de eigen organisatie: Suryoye weten vertegenwoordigers van westerse politieke partijen en kerken aan hun zijde. Daarbij maken ze handig gebruik van de positie van de Turkse staat en de belangen van West-Europese landen die in Turkije een nieuw wingewest zien, van belang voor hun economische expansie.

Cultuur van verhalen

De gang van zaken waarin de belangen en machtsverhoudingen scherp worden gedemonstreerd, geeft een impuls aan de cultuur van verhalen waarin een aantal thema's is te herkennen. In deze verhalen worden Suryoye gerepresenteerd als een kwetsbare christelijke minderheid die al eeuwen lijdt onder vervolging. Ze worden in de verhalen voorgesteld als slachtoffer van intriges van vijandelijke groepen, moslims, Turken of Koerden. Maar telkens wordt dit geweldloze volk gered waarmee hun oorspronkelijke en uitverkoren positie tot uitdrukking wordt gebracht, evenals hun standvastigheid. Uit de verhalen spreken ook een groot wantrouwen tegenover de buitenwereld en de boodschap om de eigen familie in ere te houden.

Familieverhoudingen zijn levensverzekeringen. Een interessante variatie op dit thema vonden we in de huiskamer van de *mukhtar* (burgemeester) van Ayinvert. Hier hangt een foto van een Koerdische emir naast de foto van een Suryoye-bisschop in Zweden. Tijdens de genocide in 1915 werden de inwoners van Ayinvert na een lange belegering gered door de Koerdische emir, die

volgens de overlevering door een engel werd geïnspireerd om de Suryoye te bevrijden. De foto van de bisschop illustreert de trots en het zelfbewustzijn van de dorpelingen: geboren in Ayinvert heeft hij het ver geschopt in de wereld. Zijn leven 'bewijst' waartoe ambitie je kan brengen. Het succes van een dorpsgenoot straalt bovendien af op de hele bevolking van dorp en streek waar ze zich ook bevinden, en voedt het gevoel van eigenwaarde. Deze cultuur van verhalen is belangrijk voor de Suryoye. Op deze wijze worden maatschappelijke overlevingswaarden overgebracht van de huidige op de volgende generatie. De verhalen komen voort uit en dragen bij aan het sterke zelfbewustzijn onder Suryoye en hebben een functie in het rigide handhaven van sociale grenzen en het denken in 'wij-zij' tegenstellingen. Mede dankzij de moderne media bereiken deze verhalen met hun kenmerkende structuur alle uithoeken van de wereld.

Enschede

Tot zover mijn indrukken en analyse op grond van het bezoek aan Tur Abdin. Teruggekeerd in Enschede dringen zich andere beelden op. In de zuidwijken woont een concentratie van Suryoye-families. Op schoolpleinen en in de openbare ruimte spelen Suryoye-jongeren een dominante rol. In de buurten geven zij de toon aan, soms tot ongenoegen van de gevestigde bevolking die al veertig jaar woont in de zuidwijken van Enschede. In straten en woonbrinken tref je niet zelden Suryoye-families aan die uit dezelfde dorpen komen. Gezinnen van broers en neven zoeken elkaar op. De Kuryakoskerk is vernoemd naar de kerk in Arnas. Op de Protestants-Christelijke basisschool die voor 95 % wordt bevolkt door Suryoye-leerlingen heeft het voetbalteam van meisjes de eerste prijs gewonnen. Het beleid van de lokale overheid is ambivalent: concentratie wordt gezien als een belemmering voor integratie, terwijl er echter tekenen zijn die erop wijzen dat bij elkaar wonen ook gezien kan worden als een voorwaarde voor maatschappelijke stijging.

Terwijl de Suryoye-populatie in Turkije krimpt, neemt de maatschappelijke zichtbaarheid van Suryoye in Enschede toe.

Jan Schukkink

Dr. A.J. Schukkink is in 2003 als antropoloog gepromoveerd aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een onderzoek naar de vestiging van de Suryoye-gemeenschap in Enschede.

Koptisch Patriarch van Alexandrië

Residentie Caïro

Cairo kent twee belangrijke patriarchale kerken. Binnen de vestingmuren van Oud-Caïro is er de zogeheten Hangende Kerk uit de 7^e eeuw (zie voorzijde Pokrof). De kerk hangt 29 trappen hoog - vandaar de naam - boven een poorthuis uit de Romeinse tijd. De kerk was vanaf de 11e eeuw eeuwenlang de zetel van de Koptisch-orthodoxe patriarch van Alexandrië. In Abbasiyeh, een district in noord-oost-Caïro, staat de eigentijdse patriarchale Sint-Markuskathedraal (zie achterzijde). Bij het in de jaren zestig uit beton opgetrokken kerkgebouw ligt ook het huidige Koptisch-orthodoxe patriarchaat. Hoe komt een patriarch van Alexandrië in Caïro?

Alexandrië werd omstreeks 330 vC hoofdstad van hellenistisch Egypte. In Alexandrië maakte Egypte het eerst kennis met het Evangelie. De leider van de Alexandrijnse christelijke gemeente, de aartsbisschop en later patriarch, was dan ook het onbetwiste hoofd van de Egyptische kerk. Egyptes christendom met zijn orthodoxie, zijn afwijkende theologieën en zijn gnostische groeperingen (vgl Nag Hamadi) was al lang een gistend mengvat. Onder Athanasius (4^e e) en Cyrillus (5^e e) had orthodox Egypte zich min of meer nog met vereende kracht gewerd tegen arianisme en nestorianisme. Maar halverwege de 5^e eeuw kwam het voorgoed tot een uitbarsting.

Schisma

Met het Concilie van Chalcedon (451) gaat de Egyptische kerk voortaan in tweeën gespleten de geschiedenis in. In Alexandrië en de hellenistische steden woonden Griekstalige Egyptenaren. Maar daarbuiten, tot in het Zuiden toe, woonden de mensen die Koptisch spraken, een nazaat van het faraonisch-Egyptisch. Er voltrok zich een scheiding in de kerk van Egypte, met aan de ene kant de kleine minderheid die het Concilie van Chalcedon erkende en trouw bleef aan de Byzantijnse rijkskerk, en aan de andere kant de grote meerderheid die Chalcedons twe-naturenleer afwees. Onder deze laatste ook Griekstaligen, maar toch vooral en vrijwel in haar geheel 's lands Koptischtalige meerderheid. De zetel van Alexandrië die aanvankelijk door

nu eens een pro-chalcedonische en dan weer een anti-chalcedonische patriarch werd bezet, splitste zich vanaf 536 definitief in twee zetels. In de door de Byzantijnse chalcedonische patriarch beheerste hoofdstad Alexandrië was de niet-chalcedonische patriarch - de huidige Koptisch-orthodoxe patriarch van Alexandrië - zijn leven niet zeker. Hij moest zijn toevlucht nemen ten zuid-oosten van de stad in één van de woestijnkloosters, waar men al evenzeer een afkeer van 'Chalcedon' koesterde.

Bij de inval van de moslim-Arabieren in 639 keerde het tij. De Koptische patriarchen mochten weer in Alexandrië zetelen. Mettertijd wordt Caïro hoofdstad van Egypte. Hierheen trekt in 1047 de Koptisch-orthodoxe patriarch Christodoulos, als honorering van het feit dat hier Egyptes centrum lag. Sindsdien zetelt de Koptisch-orthodoxe patriarch van Alexandrië in Caïro.

Egyptisch

Vanaf het schisma na 'Chalcedon' heeft de Koptische patriarch dus maar enkele eeuwen in zijn patriarchenstad Alexandrië gezeteld. Dit in tegenstelling tot de Grieks-orthodoxe patriarch van Alexandrië die er nog altijd woont. Tot niet eens zo heel lang geleden was dat ook de perfecte weerspiegeling van de situatie van zijn lokale Grieks-orthodoxe geloofsgemeenschap. Tot 1955, toen president Nasser zijn nationalisatie doorvoerde en met name etnisch-Griekse Egyptische zakenlui de wijk naar elders namen, was deze patriarch de Griekse kerkelijke leider van een voluit Griekse gemeenschap in Egypte. Voornamelijk gevestigd in Alexandrië.

De Koptisch-orthodoxe patriarch was toen al eeuwen in Caïro gevestigd, als teken dat zijn kerk vooral was geworteld in de autochtone bevolking van het land. Het mag dan ook zacht gezegd een ironie van de geschiedenis van dit Koptisch-orthodoxe patriarchaat van Alexandrië heten wanneer bepaalde islamistische minderheden in Egypte het christendom als een niet-Egyptische godsdienst wegzetten. Zowel de oude naam Alexandrië in de titel van de patriarch als zijn duizend jaar resideren in Caïro tonen aan dat niets minder waar is.

Leo van Leijsen

**RECHTZAAK GEWONNEN
OM LAND...**

Het 1600 jaar oude klooster Mor Gabriel (Heilige Gabriel) is het oudste en belangrijkste klooster van de Syrisch-orthodoxe minderheid in Turkije. In de loop der jaren hebben drie omliggende dorpen met Koerdische moslim-inwoners land afgesnoept van het klooster, onder andere met hulp van het kadaster. Dat hielp in 2008 belendende boeren en herders aan meer weidegrond door nieuwe grenzen op de kaart te zetten. Uiteindelijk ging het om 110 hectare land. Mor Gabriël kwam hiertegen in het geweer. Het standpunt van het klooster was dat men die grond al bezat sinds zijn oprichting in 397, vele eeuwen voordat de islam ontstond en er sprake was van een Osmaans Rijk of een Turkse Staat. Sinds augustus 2008 hadden de dorpshoofden (mukhtars) van de drie omliggende dorpjes een proces tegen het Syrisch-orthodoxe klooster vanwege zijn veronderstelde onrechtmatige landbezit. Het standpunt van plaatselijk aartsbisschop Samuel Aktas, die naar goede Syrisch-orthodoxe gewoonte zijn zetel ook in het klooster heeft, is dat dit een actie is om de christenen uit de regio weg te pesten door een voor hen zo belangrijk klooster keihard aan te pakken. De sfeer in de traditioneel Syrisch-orthodoxe regio Tur Abdin in Zuid-oost-Turkije was gespannen en ademde een anti-christelijke stemming, die bijvoorbeeld tot uiting kwam door het gooien van stenen door kinderen naar taxi's bij een christelijke bruiloft. De Turkse autoriteiten zien rond Mor Gabriël een secular conflict over landbezit dat op een oneigenlijk godsdienstig niveau wordt getild. Het zou helemaal geen poging zijn de laatste christenen weg te pesten. Op 24

mei heeft de rechtbank in Midyat (Turkije) in hoger beroep bepaald dat het Syrisch-orthodoxe klooster de landerijen kan behouden die het al eeuwen bezit. Daarmee is het eerdere besluit uit 2008 van een andere rechtbank vernietigd.

... MAAR VERLOREN OM BOS

Mor Gabriël heeft twee dagen later, op 24 mei, in het landconflict ook een nederlaag moeten slikken. De rechtbank in de Turkse stad Midyat bepaalde dat een bepaald stuk grond dat het klooster claimde, een bos is. Om die reden is het eigendom van de Turkse autoriteiten en niet van het klooster. Dat maakte de Syrische Universele Alliantie (SUA), een belangrijke organisatie van de Syrisch-orthodoxe gemeenschap wereldwijd, bekend. De zaak rond het landconflict werd in de gaten gehouden door de internationale gemeenschap. Vooral de EU zag er een graadmeter voor de mate van godsdienstvrijheid in Turkije in. (bron: eigen informatie en www.katholieknederland.nl)

**INAUGURATIE
WERELDCHRISTENDOM**

Op vrijdag 12 juni jl. sprak prof.dr. H. Murre-Van den Berg haar oratie uit als hoogleraar 'Geschiedenis van het moderne wereldchristendom in het bijzonder in het Midden-Oosten' aan de faculteit der Godgeleerdheid van de Universiteit Leiden. Haar leeropdracht omvat de niet-westerse vormen van het christendom (Afrika, Azië en Latijns-Amerika), zoals die zich hebben ontwikkeld in de achttiende maar

vooral de negentiende en twintigste eeuw. Hierbij zal professor Heleen Murre-Van den Berg van één regio, namelijk het Midden-Oosten, het christendom *en detail* bestuderen. Het betreft hier voornamelijk oosterse kerken. Heleen Murre-Van den Berg is betrokken bij de uitgave van verschillende tijdschriften, waaronder Pokrof.

TURMOIL IN AOCA

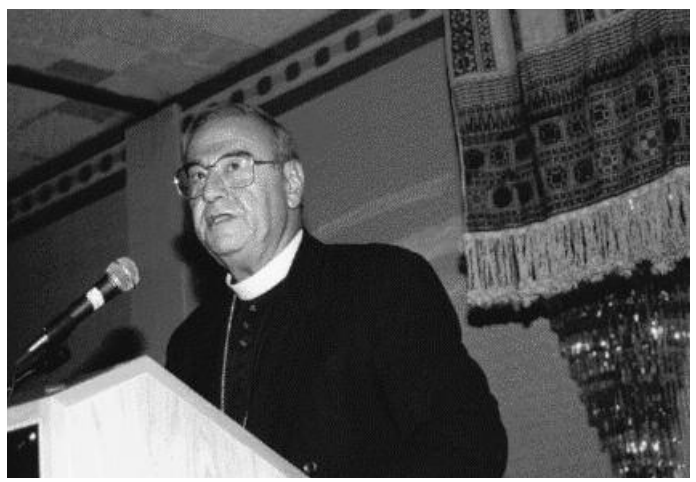
Op 24 februari jl. nam de H. Synode van het Grieks-orthodoxe Patriarchaat van Antiochië te Damascus een besluit dat er in het kort op neer komt dat zijn bisschoppen voortaan hulpbisschoppen zouden zijn van de metropolieten. Dit zou voor héél de Antiocheens-orthodoxe Kerk gelden. De Synode van de AOCA, het zogeheten 'Self-Ruled Antiochian Orthodox Christian Archdiocese of North America' onder leiding van aartsbisschop-metropoliët Philip, stapte op 24 april op grond daarvan het Damascusbesluit automatisch in werking voor de VS en Canada. Dit riep sterke reacties bij voor- maar vooral tegenstanders. De Noord-Amerikaanse Antiocheens-orthodoxe bisschoppen zagen zich ineens gedegradeerd van diocesane bisschoppen tot hulpbisschoppen en de enkele jaren afgekondigde autonomie van het AOCA leek van nul en gener waarde. (Zie *Pokrof* 2009, 3, p 21: 'Orthodoxe turmoil in VS 2'). De laatste ontwikkeling is dat twee kanseliers die zelf door metropoliët Philip ooit als zodanig zijn

Metropoliët Philip Saliba van de AOCA.

CORRECTIE

De twee artikelen 'Oecumenische problemen in Oekraïne' en 'De Roemeense Grieks-katholiek en de oecumene' in Pokrof nr. 1/2009 (pp 17-21) vermelden dat de studiebijeenkomst op 30 oktober 2008 was georganiseerd door de stichting Communicantes. Dit moet zijn: door de stichting *Communicantes en CMC/Mensen met een Missie*. Excuses aan deze laatste.

Redactie Pokrof

aangesteld, twee Antiocheens-orthodoxe leken-gelovigen uit de VS, op veler verzoek op 13 mei een 'Opinion' hebben aangeboden aan de metropoliet. Beide kanseliers wijzen het Damascusbesluit van 24 februari af als ongeldig, en zelfs al zou het geldig zijn, dan zou het niet van toepassing zijn op het 'self-ruled' Noord-Amerikaanse aartsbisdom. Het zou een besluit zijn gespeend van enige consistentie. Het conflict, dat symptomatisch is voor de belangrijke verschuivingen van het zwaartepunt van het homeland' naar de emigratie, is met de 'Opinion' van de twee kanseliers een nieuwe fase ingegaan, maar dus zeker niet de laatste. De wereldwijde oosterse Orthodoxie voert overigens op grond van haar geloofstraditie een groot vermogen om zelfs de taaiste binnen-orthodoxe kerkpolitieke conflicten (ook die ongelukkigerwijs uitlopen op een – tijdelijk – schisma) mettertijd op te lossen (zie in de jongste geschiedenis Oost-Europese patriarchaten vs Constantinopel, en Moskou vs Buitenland Kerk). Op een of meer decennia of soms zelfs eeuwen kijkt men daarbij echter niet. (Bron: Orthodox News).

ORTHODOXE onderscheiding voor Blatter

De voorzitter van de FIFA (Fédération Internationale de Football Association), de Zwitser Sep Blatter, is niet alleen een groot vriend van (Zuid-)Afrika, waar de wereldkampioenschappen voetbal zullen worden gehouden, maar drukt sinds het late voorjaar ook de Moldovaanse Orthodoxie aan zijn hart. Niet zonder reden. Bij zijn bezoek in mei jl. aan Moldova ontving hij de hoogste onderscheiding van de Moldovaanse Orthodoxe Kerk, die van "Stefan de Vrome, de Grote en Heilige", hem toegekend door Zijne Heiligheid Vladimir, metropoliet van Chisinau en Geheel Moldova. De Moldovaanse Orthodoxe Kerk, met officieel 1255 parochies de grootste kerk in dit vrijwel geheel orthodoxe land, is een autonome kerk, die ressorteert onder het Russisch-orthodoxe patriarchaat van Moskou. "Ik ben diep ontroerd door deze onderscheiding. Voor mij hebben godsdienst en voetbal ten minste één ding

gemeenschappelijk: ze geven hoop aan mensen en zetten hen in beweging", aldus voorzitter Blatter. Als niet beleefdheid (en hoogstwaarschijnlijk ook onwetendheid) het hadden voorkomen, dan had de kerkelijk geridderde voetbalfederatie-voorzitter minstens nog aan één andere treffende overeenkomst kunnen denken: er is bij godsdienst en voetbal niet zelden reuring! Zo leeft de Moldovaanse Orthodoxe Kerk onder Moskou in openlijk conflict met een andere tegenspeler op het zelfde kerkelijke veld, namelijk de in 1992 heropgerichte Metropolie van Bessarabië met 84 parochies, die onder leiding staat van metropoliet Petru Păduraru en valt onder het Roemeens-orthodoxe patriarchaat van Boekarest.

EGYPTE ERKENT BEKERING NIET

Een Egyptische rechter heeft geweigerd de nieuwe religieuze identiteit van een tot het christendom bekeerde moslim te wijzigen in diens identiteitspapieren. Dat maakte het Nederlands Dagblad in juni bekend op basis van gegevens van Compass, een organisatie die publiceert over onderdrukte christenen. De poging van bekeerling Maher El-Gohary om zijn identiteitspapieren

gewijzigd te krijgen, kreeg extra aandacht doordat de Koptisch-orthodoxe Kerk voor het eerst in haar bestaan een certificaat verstrekte waarmee hij tegenover de rechter kon bewijzen dat hij zich had bekeerd tot het christendom. Hij kreeg ook een brief van een hoge geestelijke als bewijs dat zijn Kerk hem daadwerkelijk als lid heeft geaccepteerd. De rechtbank bleek niet gevoelig voor de documenten van de Kerk. Volgens de advocaten van El-Gahary liet de rechter weten dat de Kerk alleen iets te zeggen heeft over christenen, niet over mensen die willen overgaan tot het christendom. De wet in Egypte garandeert formeel wel aan iedere inwoner vrijheid van godsdienst, maar in de praktijk geldt dit vaak niet voor zogenoemde 'afvalligen', mensen die de islam de rug toekeren. Het is de tweede keer dat de rechter een verzoek om wijziging van de identiteitspapieren van een Egyptische christen afwijst. Een jaar geleden overkwam Mohammed Hegazy hetzelfde. Beide christenen betalen een hoge prijs voor hun rechtsgang. Hegazy werd bedreigd door moslimextremisten, El-Gohary werd aangevallen op straat en ontving doodsbedreigingen. (bron: www.katholiekederland.nl)

BËT DRĀSHĀ

Oosters christelijk Leerhuis

(Samenwerking Protestantse Kerkengemeenschap 's-Hertogenbosch (PKN) en Katholieke Vereniging voor Oecumene)

«NAAR ZIJN BEELD EN GELIJKENIS» Kennis van God en mens bij de christenen van de Alexandrijnse tradities

De kerken van Egypte, Nubië, Ethiopië en Eritrea staan in de grote traditie van christelijk Alexandrië. Voor hen is ook de Septuagint hún bijbel. Alexandrië staat tevens voor de christelijke 'gnosis' (kennis). Op zeven donderdagavonden leest men gezamenlijk spirituele teksten over God en mens: van Philo, Origenes, Athanasius, Antonius, de huidige Ethiopische traditie en de moderne auteur Matta el-Miskien.

Donderdagavond 15 okt 2009, 19 nov, 14 jan 2010, 11 febr, 11 mrt, 15 apr en 20 mei, 19.45-22.15 u in Franciscushuis (vlakbij CS), Van der Does de Willeboissingel 11, 's-Hertogenbosch. Kosten (excl. de excursie): €45,- Excursie (€10 extra): Koptische Kerk, Eindhoven, zondag 14 maart 2010.

Opgeven vóór 10 oktober:

secretariaat@oecumene.nl

073-6136471 (voor 1 okt) 030-2326907 (na 1 okt)

Katholieke Oosterse Liturgievieringen september - oktober - november 2009

Amsterdam
Ocochoffe, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk, Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Ambly Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3, tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk (Jozefkerk), Keizer Kareplein

Rotterdam
Eendrachtscapel, Eendrachtstraat 95, 3012XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum St. Jozefzorg, Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West, ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschappen)
Zondag 11 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verder informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.

■ **Borne:** (BG)
Zondag 27 september, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, in St. Stephanuskerk, Grotestraat 207.

■ **Delft:** (BG)
Zondag 11 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Eindhoven: (BG)
Zondag 6 september, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 4 oktober, 11 u: Goddelijke Liturgie. Pokrofdag.
Zondag 1 november, 11 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Zaterdag 19 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 26 september, 19 u: Vespers.
Zondag 27 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 17 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 24 oktober, 19 u: Vespers.
Zondag 25 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 november, 19 u: Vespers.
Zondag 22 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Haarlem:** (BG)
Zaterdag 12 september, 19.30 u: Goddelijke Liturgie - viering Zestigjarig Jubileum van het koor.
Zaterdag 7 november, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.

Bijzondere diensten:
Zondag 6 september, Veertiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 13 september, Vijftiende Zondag na Pinksteren - Feest van Kruisverheffing, 10.15 u: Goddelijke Liturgie met Verheffing van het Kruis.
Zondag 20 september, Zestiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Mettendienst.
Zondag 27 september, Zeventiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 4 oktober, Achttiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 11 oktober, Negentiende Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 18 oktober, Twintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 25 oktober,

Eenentwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Mettendienst.
Zondag 1 november, Tweeëntwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 november, Drieëntwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 november, Vierentwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 22 november, Vijfentwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 29 november, Zesentwintigste Zondag na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl, of mevr. Wem Timmermans, tel 06-53622939 en mevr. Myryam Corsten, tel. 073-6148508.

■ **IJsselstein:** (U): (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 27 september, 9.45 u: Goddelijke Liturgie - Familieviering van het UBK, in Parochie H. Nicolaas, St. Nicolaasstraat 12.
Actuele informatie over diensten verzorgd door het UBK: www.utrechtsbyzantijnskoor.nl

■ **Laren:** (UBK)
Zondag 15 november, 10 u: Goddelijke Liturgie, in Parochie St Jan - de Goede Herder, Brink 33.

■ **Maarssen:** (UBK)
Zondag 18 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie, in Parochie H.Hart, Breedstraat 1.

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 20 september, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 18 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Obdam:** (UBK)
Zondag 11 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie, in Parochie St. Victor, Dorpstraat 149.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)
Zaterdag 12 september, Viering van de 15^e Zondag na Pinksteren - Viering van het Feest van Kruisverheffing, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 10 oktober, Viering van de 19^e Zondag na Pinksteren - Viering van de Vaders van het Zevende Oecumenisch Concilie, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 14 november, Viering van de 24^e Zondag na Pinksteren, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Voor informatie: www.hetnbk.nl of dhr Joop van der Post, e-mail: j.vanderpost@planet.nl

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 26 september, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 24 oktober, 19 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 november, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Roosendaal:** (BG)
Zondag 29 november, 14 u: Goddelijke Liturgie, in O. L. Vrouweparochie, Kade 23.

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 4 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 1 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Tilburg:** (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 13 september, 10 u: Goddelijke Liturgie. Tijdens deze liturgie wordt de nieuwe iconostase in de kapel Jozefzorg gewijd.
Zondag 11 oktober, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 november, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 29 november, 10.30 u: Goddelijke Liturgie - Jubileumliturgie, in de Dionysiuskerk - kerk van 't Heike, Bisschop Zwijzenstraat 3. *Iedere 2e zondag van de maand (behalve in zomervakantie) is er een Byzantijnse liturgie in de 'thuis-kerk'. Voor actuele informatie: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl*

■ **Utrecht:** (BG)
Zondag 20 september, Zondag na Kruisverheffing, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 18 oktober, 20^e Zondag na Pinksteren, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 15 november, 24^e Zondag na Pinksteren 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Vierakker:** (BG)
Zondag 8 november, 11 u: Goddelijke Liturgie, in St. Willibrorduskerk, Vierakkersstraat 31, 7233 SE.

De illustraties op de omslag:
Voorzijde: Koptisch-orthodoxe 'Hangende Kerk' (al-Muallaqa), ooit patriarchale residentie, Oud-Cairo. Achterzijde: Moderne Koptische St. Markuskathedraal, huidige patriarchale kerk, Abassiya, Cairo (Foto's: L. van Leijssen).

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

